

Lagutskottets yttrande

1993/94:LU5y

Riktlinjer för vissa ändringar i
äktenskapsbalkens bodelningsregler

1993/94
LU5y

Till socialförsäkringsutskottet

Socialförsäkringsutskottet har den 3 maj 1994 beslutat att bereda bl.a. lagutskottet tillfälle att avge yttrande över proposition 1993/94:250, Reformering av det allmänna pensionssystemet, jämte eventuella motioner såvitt propositionen och motionerna rör lagutskottets beredningsområde.

I propositionen föreslår regeringen att riksdagen godkänner vissa riktlinjer som bör vara vägledande för ett reformerat ålderspensionssystem. Förslagen baseras på Pensionsarbetsgruppens betänkande, (SOU 1994:20), Reformerat pensionssystem. I den föreslagna reformen ingår ett särskilt system som innebär att intjänad pensionsrätt skall kunna delas mellan makar. Sålunda skall makar, födda år 1954 eller senare, i enlighet med Pensionsarbetsgruppens förslag kunna dela pensionsrättigheter som tjänas in inom det reformerade pensionssystemet. Delningen skall vara frivillig och ske fortlöpande, år för år, under tiden för äktenskapets bestånd. De ålderspensionsrättigheter som två makar intjänat i det reformerade pensionssystemet ett år läggs samman och delas på så sätt att vardera maken som pensionsrätt för året tillgodoförs i princip hälften. Anmälan om delning skall enligt förslaget göras gemensamt av makarna och får till följd att delning börjar att äga rum fr.o.m. året därefter. Anmälan om utträde kan göras ensidigt av någon av makarna. Delningen upphör också om äktenskapet upplöses.

Utöver vad Pensionsarbetsgruppen föreslagit innebär regeringens förslag att också makar som är födda under åren 1935–1953 bör få dela pensionsrättigheter intjänade inom det reformerade pensionssystemet.

I propositionen hänvisar regeringen till tidigare framförd kritik mot att likadelning mellan makar av den ATP-rätt de tjänat in under äktenskapet inte kunnat delats. Kritiken har i huvudsak gått ut på att kvinnor missgynnats av nuvarande regler. I sådana fall där kvinnan tagit det huvudsakliga ansvaret för barnen och hemmet har hon generellt sett, vid t.ex. en skilsmässa efter ett långvarigt äktenskap, haft små möjligheter att bättra på sitt eget pensionsskydd.

Regeringens förslag innebär att enbart pensionsrättigheter inom det allmänna reformerade pensionssystemet skall kunna bli föremål för en renodlad delning mellan makar. De principiella synpunkter som ligger

bakom förslaget om att pensionsrätt skall kunna delas mellan makar bör dock, enligt regeringens mening, delvis överföras också på andra former av pensionsrättigheter. Mot denna bakgrund föreslår regeringen vissa riktlinjer för ett särskilt utredningsarbete rörande ändringar i äktenskapsbalkens regler om bodelning (avsnitt 7.2). Arbetet skall syfta till nya regler som innebär att rätt till pension på grund av frivilliga individuella pensionsförsäkringar och medel på pensionssparkonto enligt lagen (1993:931) om individuellt pensionssparande, till skillnad från vad som gäller i dag, regelmässigt skall ingå i bodelningen efter äktenskapsskillnad. Övriga former av pensionsrättigheter, dvs. inom avtalspensioneringarna och såvitt gäller ATP enligt nuvarande regler, bör enligt propositionen jämkningsvis kunna beaktas vid en bodelning efter äktenskapsskillnad, om det med hänsyn till makarnas förhållanden i det enskilda fallet är uppenbart oskäligt att undanta dem från bodelningen.

Lagutskottet har beslutat att avge yttrande i ärendet såvitt avser ovan redovisade förslag beträffande äktenskapsbalkens bodelningsregler. Någon motion i den delen har inte väckts.

Lagutskottet får anföra följande.

Äktenskapsbalken utgår från att makar kan ha två slag av tillgångar, giftorättsgods och enskild egendom. Enligt 7 kap. 1 § är en makes egendom giftorättsgods i den mån den inte är enskild egendom. I vilka fall en makes egendom kan vara enskild anges i 7 kap. 2 §. Främst märks det fallet att makarna genom äktenskapsförord bestämt att viss egendom skall vara enskild. Vidare anges i lagrummet att egendom kan vara enskild om en make har fått den i gåva från någon annan än den andra maken med villkoret att egendomen skall vara mottagarens enskilda. Detsamma gäller i fråga om egendom som under sådana villkor tillfaller en make genom arv eller testamente. Numera kan även egendom som en make förvärvar genom förmånstagareförordnande vid livförsäkring, olycksfallsförsäkring eller sjukförsäkring, som tecknats av någon annan än den andra maken vara enskild om försäkringstagaren föreskrivit det. Frågan vilken karaktär egendomen eller tillgången har får betydelse vid bodelning mellan makar.

Bodelning skall göras inte bara då äktenskapet upplöses genom äktenskapsskillnad utan även vid den ena makens död. Makarna har också möjlighet att — om de är överens om det — göra bodelning utan samband med äktenskapets upplösning. Giftorättsgods skall som huvudregel ingå i bodelningen, medan enskild egendom i princip inte skall göra det. Äktenskapsbalken bygger på principen att makarnas giftorättsgods vid bodelningen skall delas lika mellan dem sedan vardera maken erhållit täckning för sina skulder.

Enligt 10 kap. 3 § äktenskapsbalken har vardera maken rätt att undanta viss egendom eller rättighet från bodelningen trots att egendomen eller rättigheten utgör giftorättsgods. I lagrummets första stycke föreskrivs att rättigheter som inte kan överlåtas eller som i annat fall är av personlig art inte skall ingå i bodelning om det skulle strida mot vad som gäller för rättigheten. Därav följer att rätten till pension från

den allmänna försäkringen skall hållas utanför bodelningen. Detsamma torde gälla en anställds rätt enligt en pensionsförsäkring som arbetsgivaren tecknat. Av andra stycket i paragrafen följer att också rätt till pension på grund av en privat försäkring som någon av makarna äger skall undantas. En förutsättning är dock att utfallande belopp skall beskattas som inkomst och att försäkringen gäller rätt till ålderspension eller invalidpension, eller efterlevandepension i fall då rätt till utbetalning av pension föreligger vid bodelningen. Rätt till pension som tillkommer någon av makarna på grund av pensionssparavtal enligt lagen (1993:931) om individuellt pensionssparande, som trädde i kraft den 1 januari 1994, skall inte heller ingå i bodelning.

De angivna slagen av pensionsrättigheter på grund av en privat försäkring eller ett pensionssparavtal skall dock, enligt 10 kap. 3 § fjärde stycket äktenskapsbalken, helt eller delvis ingå i bodelningen om det med hänsyn till äktenskapets längd, makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt skulle vara oskäligt att undanta pensionsrätten från bodelning. I förarbetena uttalades att jämningsbestämmelsen får ses som en undantagsregel och därför bör tolkas restriktivt (prop. 1989/90:30, bet. LU11). Pensionsrättigheterna kan också enligt 10 kap. 4 § första stycket ingå i bodelningen om makarna är överens om detta.

Enligt 11 kap. 4 § äktenskapsbalken har make rätt till kompensation vid bodelning för det fall den andra maken inför en förestående äktenskapsskillnad gjort vederlagsfria transaktioner. Bestämmelsen innebär att resultatet av bodelningen skall korrigeras om den ena maken inom tre år före ansökan om äktenskapsskillnad genom gäva avhänt sig giftorättsgods i inte obetydlig omfattning eller använt sitt giftorättsgods till att öka värdet av sin enskilda egendom. Detsamma gäller när giftorättsgodset använts till att öka värdet av en sådan pensionsförsäkring som enligt 10 kap. 3 § äktenskapsbalken inte skall ingå i bodelningen. Korrigeringen skall göras så att man vid bodelningen beräknar den andra makens andel i boet som om det aktuella giftorättsgodset alljämt hade funnits kvar.

Sedan den egendom som inte skall ingå i bodelningen fränskilts och korrigering gjorts för skuldtäckning och för dispositioner, som någon av makarna gjort inom tre år från ansökan om äktenskapsskillnad, skall som huvudprincip makarnas samlade giftorättsgods delas lika mellan dem. Denna princip kan emellertid frångås i vissa situationer då ett strikt fasthållande vid en likadelningsregel skulle leda till ett oskäligt resultat. Sålunda stadgas i 12 kap. 1 § äktenskapsbalken att vid bodelning som förrättas under makarnas livstid ena maken av sitt giftorättsgods kan få behålla mer än sin andel av sitt giftorättsgods om en likadelning skulle vara oskälig med hänsyn till äktenskapets längd men även till makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt. I äktenskapsbalken har vidare införts en särskild regel om jämkning av äktenskapsförord.

Före äktenskapsbalkens ikraftträdande den 1 januari 1988 var huvudregeln att privata pensionsförsäkringar ingick i bodelningen medan flertalet andra pensionsförmåner i enlighet med vad som också nu

gäller enligt 10 kap. 3 § första stycket äktenskapsbalken hölls utanför. Under förarbetena till äktenskapsbalken framhöll departementschefen (se prop. 1986/87:1, s. 162) att det stora flertalet människor har sin pensionering ordnad på det sättet att förmånen inte ingår i en bodelning. Till försvar för att pensionen på grund av pensionsförsäkring enligt då gällande regler däremot ingick i bodelningen brukade, enligt departementschefen, anföras att betalningen av försäkringspremierna i realiteten belastar bägge makarnas ekonomi och därför får anses utgöra resultatet av deras gemensamma uppoffringar. Det hade också framhållits att pensionsförsäkringarna ofta innefattade mycket stora ekonomiska tillgångar. Skatteaspekter och andra hänsyn hade medverkat till att pensionsförsäkringar ofta hade karaktär av kapitalplacering. Emellertid hade enligt departementschefen också kritik riktats mot att pensionsförsäkringarna inte följde samma regler som annan pension. Kritiken mot att dessa försäkringar omfattades av bodelning efter äktenskapskillnad framträdde med särskild styrka i det fallet att den andra maken hade rätt till pension vars värde inte ingick i bodelningen. I anslutning till detta uttalande erinrade departementschefen om att pensionsförsäkringar i kommunalskattelagens bemärkelse numera är inskränkta till sådana försäkringar som tillgodoser pensioneringsbehov. Vid inkomstbeskattningen tillåts inte heller avdrag för högre premier än som anses behövliga för att försäkringstagaren skall erhålla en normal pension. Försäkringstagaren saknar vidare — med vissa i sammanhanget betydelselösa undantag — möjligheter att disponera över det förmögenhetsvärde som försäkringen representerar. Med hänsyn till anförda förhållanden ansåg departementschefen att det inte borde göras någon skillnad vid bodelning mellan vanlig pension och pensionsförmåner från pensionsförsäkring.

Efter äktenskapsbalkens ikraftträdande har utskottet vid flera tillfällen behandlat motioner med yrkanden om ändring av pensionsförsäkringars ställning i bodelningshänseende. Utskottet har därvid funnit att de skäl som åberopats till stöd för nuvarande ordning alltjämt äger giltighet. Vidare har utskottet pekat på den fördel som bestämmelsen i 10 kap. 3 § äktenskapsbalken ger den efterlevande maken vid bodelning med anledning av den ena makens död. Enligt tidigare gällande ordning kunde den efterlevande maken tvingas att från sin andel av giftorättsgodset utge kompensation till den avlidne makens bröstarvingar för värdet av den pensionsrätt som tillkom henne enligt en försäkring, och detta gällde både i fall då hon själv tecknat försäkringen och i fall då hon insatts som förmånstagare till makens försäkring (se bl.a. bet. 1989/90:LU11).

Utskottet har också under senare år vid ett antal tillfällen behandlat motioner vari anförts att makarnas totala pensionsskydd bör beaktas vid bodelning. Utskottet har därvid pekat bl.a. på att rätten till egen pension eller avtalspension är en sådan rättighet som i regel inte kan överlätas och att den därför i likhet med andra sådana rättigheter — enligt vad som länge gällt inom äktenskapsrätten — undantas från bodelning. En förändring i detta avseende skulle, enligt vad utskottet anför, innebära att man frångår en grundläggande princip på området

(se bet. 1989/90:LU11). När spörsmålet behandlades senast nu i vår hänvisade utskottet till de överväganden som då pågick inom regeringskansliet med anledning av Pensionsarbetsgruppens betänkande (bet. 1993/94:LU19).

I propositionen föreslås att en särskild utredare skall få i uppdrag att utarbeta förslag till ändringar i äktenskapsbalken som innebär att rätt till pension på grund av frivilliga individuella pensionsförsäkringar och medel på pensionssparkonto enligt lagen om individuellt pensions-sparande regelmässigt skall ingå i bodelningen efter äktenskapsskillnad. Arbetet skall bedrivas med sikte på att ett ikraftträdande kan ske den 1 januari 1996.

Vidare framhålls i propositionen att syftet med den ändring som gjordes i bodelningsreglerna vid tillkomsten av äktenskapsbalken var att åstadkomma likformighet med andra former av pension, nämligen folk- och tilläggspension samt avtalspension. När nu reglerna för den allmänna pensioneringen kommer att ändras och delning kommer att medges av pensionsrätt intjänad inom det reformerade ålderspensions-systemet föreligger, enligt regeringens mening, inte längre detta skäl att hålla frivilliga, individuella pensionsförsäkringar utanför bodelningen. Tvärtom anser regeringen att det finns anledning att ompröva det tidigare riksdagsbeslutet om pensionsförsäkringars behandling vid bodelning just för att åstadkomma en fortsatt parallellitet olika pensions-former emellan. Samma synsätt bör anläggas på det individuella pensionssparandet. Utredningsarbetet bör syfta till att utarbeta ett system som innebär att frivilliga, individuella pensionsförsäkringar och medel på pensionssparkonto fortsättningsvis skall ingå i bodelningen efter äktenskapsskillnad, i huvudsak enligt de regler för pensionsförsäkring-ar som gällde före år 1988.

När det gäller övriga former av pensionsrättigheter bör, enligt vad som anförs i propositionen, utarbetas förslag och tekniska lösningar som innebär att de framöver skall kunna tas i beaktande vid en bodelning — inte regelmässigt men i speciella situationer — nämligen om det med hänsyn till makarnas förhållanden i det enskilda fallet är uppenbart oskäligt att undanta dem från bodelningen. En sådan ordning skulle alltså kunna gälla beträffande pensionsrättigheter inom det hittillsvarande allmänna pensionssystemet och inom avtalspensioneringarna. Den skulle även kunna ta sikte på det reformerade pensions-systemet för situationer där makarna inte har använt sig av delnings-systemet. Utgångspunkten bör härvid, enligt regeringens mening, vara att pensionsrättigheter endast i undantagsfall skall kunna beaktas vid en bodelning mot en av makarnas vilja. Detta skall kunna ske bara när fördelningen av makarnas resp. pensionsskydd sammantaget framstår som orimligt, bl.a. i relation till makarnas förhållanden under äkten-skapet och de framtida möjligheterna att påverka skyddet. Även frågan om hur pensionsrättigheterna skall kunna påverka bodelningen bör, enligt regeringens mening, penetreras närmare. I princip bör pensions-rättigheterna inverka endast på fördelningen av annan egendom i stort, och pensionsrättigheterna som sådana bör alltså inte föras över från en make till en annan.

Mot bakgrund av de förslag som läggs fram om ett system för delning av intjänad pensionsrätt anser utskottet att det är motiverat att en ändring av äktenskapsbalkens bodelningsregler övervägs. Från lagutskottets utgångspunkter finns inga erinringar mot att det av regeringen förordade utredningsarbetet kommer till stånd och bedrivs med den inriktning som angetts i propositionen. En översyn av äktenskapsbalkens bodelningsregler förutsätter dock att förslaget om möjlighet till delning av makars pensionsrätt kommer till stånd.

I övrigt vill utskottet framhålla att de frågor som utredaren kommer att ställas inför i många fall kan bli lagtekniskt svårlösta, inte minst när det gäller sådana situationer där makarna inte har använt sig av delningssystemet. Eftersom delningen av pensionsrätt mellan makar i det reformerade ålderspensionssystemet förutsätts vara frivillig uppkommer frågan vilken betydelse i bodelningshänseende som skall läggas vid att någon delning inte kommit till stånd. En annan fråga som kräver särskilda överväganden gäller hur pensionsrättigheterna skall värderas vid en bodelning.

Som framgått av redovisningen ovan är de nuvarande reglerna i äktenskapsbalken ganska komplicerade. Enligt utskottets mening är det angeläget att framlagda förslag såvitt gäller äktenskapsbalken inte leder till att regelsystemet ytterligare kompliceras.

De lagtekniska svårigheterna skall emellertid inte överdrivas, och utskottet ser från sina utgångspunkter sammanfattningsvis inga hinder mot att man går vidare med förslaget.

Stockholm den 24 maj 1994

På lagutskottets vägnar

Holger Gustafsson

I beslutet har deltagit: Holger Gustafsson (kds), Per Stenmarck (m), Margareta Gard (m), Bengt Harding Olson (fp), Inger Hestvik (s), Bengt Kindbom (c), Bengt Kronblad (s), Bertil Persson (m), Gunnar Thollander (s), Lars Andersson (nyd), Hans Stenberg (s), Stig Rindborg (m), Carin Lundberg (s), Per Erik Granström (s) och Widar Andersson (s).